

Borda Lajos tézisei Monok István összefoglalásával és megjegyzéseivel. A tézisek bő, részletes kifejtése a szerzőtől: Borda Lajos, *H.J.J., aki a KK-n csomót keresett és talált*, Zebegény, 2016; Borda Lajos, *F.G.F., a pecséltelt példányok perzekutora*, Zebegény, 2016.

I.

A könyves emberek csoportjainak kialakulása: Könyvgyűjtő, könyvkereskedő, könyvtáros, bibliográfus. Történeti sorrendben. A könyvtárak egy-egy gyűjtő gyűjteményére épültek, ezért a gyűjtő első a sorban. A könyvtáros kiszolgálja gyűjtőt és a könyvtárat, a bibliográfus rendszerezi az anyagot. Az első két szereplő számára fontos a könyvek értéke, a másik kettő számára nem.

A könyvgyűjtők és antikváriusok jelentik az életet a rendszerben, általuk gyarapszik a könyvtár, ezért az ő szempontjaik figyelembevétele alapvetően fontos. *[MI: Történetileg az első csoport a szerzőké. Azután a könyvek előállítóié (másolók, díszítők, aztán nyomdászok és a nyomdászat mentén kialakult szakmák képviselői; kiadók, kiadó-kereskedők, kereskedők (új és régebbi könyvekkel kereskedők); könyvgyűjtők, könyvtárosok, bibliográfusok, könyvtörténészek – az életet mindegyik jelenti. Szerző nélkül nincsen kiadás, kiadók nélkül nincsen kereskedelem és nincsenek gyűjtők. Gyűjtők nélkül felesleges kereskedni, olvasók nélkül felesleges írni, alkotni. Nincsen fontossági sorrend, és nincsen olyan, hogy az egyik szolgálja ki a másikat. A könyvtárosnak is fontos a könyvek értéke, még az az érték is, amelyet Borda Lajos gondol: a pénzbeli értéke, és ezen értékének a növekedése.]*

II.

Az antikváriusnak (és a gyűjtőnek is) a legfontosabb, hogy korrektül azonosítani tudjon egy nyomtatványt, megbecsülve annak értékét, melyet alapvetően meghatároz jelentősége, ritkasága és keresett volta, ehhez pedig minden apró részletre is kiterjedő bibliográfiákra van szükségük. *[Ezért van szüksége a könyvtárosra, a bibliográfusra, a könyvtörténészre. Önmaga nem tudja mindezeket a szakmákat, ahogy ezeknek is, gyakran, szükségük van az antikvárius tapasztalatára.]*

III.

A bibliográfusnak minden részletre figyelni kellene: mindenre, ami különféle, a szedés eltéréseitől, a felhasznált papír minőségének változásaiig. Minden változást külön bibliográfiai tétellel is jelezni kellene. Az RMNy lassan készül, és számos szempontból gondok vannak vele. Alapvetően az, hogy nem az antikváriusokat szolgálja ki első sorban, nekik az egyes nyomtatványok pénzbeli értékének meghatározásához még sokat kell dolgozniuk, vagy dolgoztatniuk, ami nekik pénzbe kerül. Borda Lajos számos példát hoz a mostani nemzeti bibliográfiai rendszer pontatlanságaira, hiányaira, és ezen kívül a szerkesztési elvek változtatását is javasolja (pontokba szedve). (Ezekre a felvetésekre P. Vásárhelyi Judit, V. Ecsedy Judit és Heltai János válaszolnak.) *[A nemzeti bibliográfia egy kulturális csoport írott kulturális öröksége egy részének a bibliográfiai dokumentációja. Nincsen olyan ország, nemzet, kulturális csoport, ahol ez másként van. Valóban, a 21. században nem lehet úgy bibliográfiai munkát végezni, mint az 1960-as években. Ugyanakkor egy bibliográfia csak akkor lehet – potenciálisan jó –, ha önmagában következetes. Az RMNy fusson végig, ahogy eltervezték, és egy új, elektronikus verziója majd megenged bővebb variáns-rögzítést, ha nem is külön kiadásként értelmezve (erről darabonként kell vitatkozni egymással, hogy külön tétel, vagy elég egy megjegyzés a leírásban). A 18. századtól egy egészen új alapokra helyezett nemzeti bibliográfiát kell fel-*

építeni, ami nem jelenti, hogy addig is, a Petrik-pótlások ne jelenjenek meg. A nemzeti bibliográfia fő célja azonban soha nem lehet az, hogy az antikváriusoknak és a gyűjtőknek megmutassa, hogy milyen ritka, és „értékes” nyomtatvány az, ami a birtokukba jutott.]

IV.

Borda Lajos szólt a könyvtárakról is, akiknek a temérdek nyomtatvány tárolása egyre reménytelenebb feladat. Úgy látja, hogy nem kell minden kiadványt okvetlenül beszerezni, hiszen rengeteg értéktelen szövegű és kivitelű nyomtatvány jelenik meg. Ezeket elég digitalizált formában tárolni, sok helyet megspórolva. A KELLO-t szüntessék meg, a könyvtárak a kiadóktól közvetlenül vásároljanak. A könyvtáros pedig legyen művelt, jól képzett szakember. *[Szép álmai mindenkinek vannak, és kell is, hogy legyenek. De láthatóan Borda Lajos nem ismeri a könyvtárak hétköznapi életét, a rájuk vonatkozó jogszabályokat. De ez nem az ő dolga. A könyvtári rendszer történelmileg épült ki, és a mai napig jól szolgálja az írott kulturális örökség megőrzésének elosztott rendszerben történő munkáját. Van, aki mindent meg kellene, hogy szerezzen és őrizzen, mások meg csak szakterületek anyagával teszik ezt, ismét mások egy-egy földrajzi egységre vonatkozó teljességet próbálnak elérni. Ez így van mindenütt a világon, és nem véletlenül.]*

V.

Ha egy könyvtári pecsétekkel ellátott könyv – akkor is, ha nem tüntették fel azt, hogy eladott másodpéldány, vagy a fenntartó ajándéka valakinek – a forgalomba került, az antikváriusnak nem dolga, hogy vizsgálatot folytasson, hogyan került ki a könyvtárból. A legtöbb könyvtolvaj könyvtáros. *[Közhely, mindenki tudja, hogy a 19. században másként bántak az alapítók könyveivel, és hát az 50-es, 60-as években is. Sok helyen lehet Széchényi Ferenc, Teleki József, vagy éppen Sándor István könyveivel találkozni anélkül, hogy a DV pecsét benne lenne, esetleg egy törlési napló szám. Az azonban nem igaz, hogy egy iskolaigazgatónak, vagy akár egy rendház főnöknek joga lett volna szabadon ajándékozni, annak jelzése nélkül. Ettől függetlenül: összhangban az antikváriusok erkölcsi szabályaival, az antikváriusnak igen is erkölcsi kötelessége egy elektronikus levélben értesíteni azt az intézményt, amelynek a pecsétjét látja, és megkérdezni, hogy (1) loptak-e tőle?, (2) vissza akarja-e vásárolni? Függetlenül attól, hogy könyvtáros a tolvaj, vagy sem. Valóban: a legjobb tolvaj a belső ember. Csak ahogy a cigány tolvaj sem maga használja fel az ellopott réz drótot, hanem a magyar „vállalkozó vastelepes” veszi meg tőle (semmiért), és adja el (haszonnal: éljen a vállalkozói szabadság!). A tolvaj könyvtáros sem magának lop otthonra (vagy csak ritkán). Ennyit a cigány-bűnözésről, és a könyvtáros tolvajokról.]*

VI.

A nemzeti könyvtárnak semmi alapja arra, hogy intézményi súlyát felhasználva, nyomást gyakoroljon az antikváriusokra, abból a célból, hogy a könyvet eredetének tisztaságát ellenőrizzék. Feljeleníteni pláne nem szabad senkit. *[Az Országos Széchényi Könyvtárnak, és ezen belül a Régi Könyvek Tárának, és ezen belül, a Tár vezetőjének törvényi kötelessége ezt tenni. A nyomás abban áll, hogy szakszerűen elemzi (munkatársaival) az éppen aktuális esetet, és megírja a könyv, vagy a gyűjtemény történetét. Tudtommal a Tár mostani vezetője sem tett soha mást: a dolgát tette, és ha nem így*

tett volna, akkor a főnökei figyelmébe ajánlom a viselkedését. Feljelenteni azonban sem a Könyvtár, sem a Tár vezetője nem jelenthet fel senkit. Tudtommal ilyen nem is történt.]

VII.

A mai Magyarország ne szolgáltatson vissza más országba olyan könyvet, amit onnan törvénytelen módon hoztak el. Ha már sikerült Magyarországra hozni, akkor maradjon csak itt. *[A saját szempontom: a könyv legyen hozzáférhető. Ebből a szempontból a magántulajdont sem tisztetem. Ezért még a restitúcióhoz is ambivalens módon állok hozzá. Ha valami Moszkvában nyilvános könyvtárban hozzáférhető (lenne), akkor a Magyarországra, (vagy máshova) való visszaszolgáltatást nem tartom feltétlen fontosnak. Ha nem férhető ott hozzá, vagy nem dolgozták fel, vagy egyéb veszély fenyegeti, akkor el kell(ene) hozni. Persze nem csak Oroszországból, hanem az USA-ból is, meg máshonnan is. A szovjet hadseregnél hatékonyabbak is működtek a második világháborúban, a megelőző időszakról nem is beszélve. A másik fontos szempont: a történelmileg kialakult gyűjtemények egysége. Ahol az értelmes, ott törekedjünk egy meghatározott történelmi helyzet helyreállítására. Akkor is, ha az az egység, amelyet éppen kiegészítünk, helyreállítunk, ma éppen Romániában van, román állami felügyelet alatt. Másoljuk le a dokumentumot, tegyük szabadon hozzáférhetővé a világhálón, őrizzünk róla papír másolatot, de az eredetit adjuk vissza: HA az elkerülés valóban törvénytelen módon történt.]*

VIII.

Az antikváriusnak joga van több csonka könyvből egy egészet összeállítani, és azt eredeti példányként eladni. *[Nyilván ezért lenne ehhez joga, mert utána fel lehet fedezni egy „új nyomás”-t, és lehetne reklamálni egy új számot a retrospektív nemzeti bibliográfiában (lásd a III. szám alatt leírtakat). Olyan változat készült ugyanis, amelynek egyes fejezeteit más papírra nyomták, nyilván máskor stb. stb. Azt hiszem, egy magánember, így egy antikvárius is, azt tesz a tulajdonával, amit akar, csak hogy úgy, hogy a műtárgyak esetében lehessen követni, mit, és hogyan csinált vele. El lehet adni egy olyan összerakott, soha nem létezett könyv-példányt, amelybe behelyezték a kötet keletkezésének történetét. Így a vevő is tudja: ez a könyv így nem létezett soha, de most neki van egy tartalmilag teljes példánya. És ha ilyet akar, megveszi. Ráadásul a filológiai követhetőség kívánalma is teljesül. Ha nincsen mit titkolni, nem kell titkolni. Olyat viszont ne tegyünk egyetlen régi könyvvel sem, amit titkolni kellene.]*

IX.

A könyvtáros világ tartsa magát távol az antikváriusoktól, hagyja, hogy ez a világ a saját, belső érdekei szerint éljen. *[Ahogy nem mondanám soha, hogy egy antikváriusnak semmi köze ahhoz, milyen a retrospektív nemzeti bibliográfia (hanem örülök, ha a jobbítás szándékával igen is elmondja a véleményét), ugyanígy kérem, hogy ilyet senki se kérjen. A fő szempont: a magyar – a bármikori, magyarok által lakott, vagy a magyar államiság alá tartozott terület – könyvkorpusz feltárása, nyilvántartása, hozzáférhetővé tétele, és megőrzése. Ez a közös cél.]*

A régi magyarországi nyomtatványok bibliográfiai feldolgozása. Az Országos Széchényi Könyvtárnak, mint nemzeti könyvtárnak egyik alaptevékenysége a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* elkészítése és megjelentetése. Míg a jelen idők nemzeti könyvterméséről a kurrens nemzeti bibliográfia tájékoztató, addig a retrospektív nemzeti bibliográfia feladata az 1801 előtt nyomtatásban megjelent magyar vonatkozású dokumentumok számba vétele. Ezek körébe tartoznak fontossági sorrendben a nyelvi, a területi, a szerzői és a tartalmi hungarikumok. Közülük az utolsó csoporttal a bibliográfia szintjén nem foglalkozik a nemzeti könyvtár. A feladat így sem csekély, hiszen az első három hungarika kategóriába tartozó, 1801 előtti dokumentumok száma **48.000** körül mozog:

1. táblázat. *Nyelvi és területi régi magyarországi nyomtatványok*

SZABÓ Károly, <i>Régi Magyar Könyvtár, I, Bp., 1879. és II, Bp., 1885. → Régi Magyarországi Nyomtatványok</i>	1473–1700	6 000
PETRIK Géza, <i>Magyarország bibliographiája 1712–1860, I–IV, Bp., 1888–1892.</i>	1712–1800	11 630
PETRIK Géza, <i>Magyarország bibliographiája, V, Pótlások, Bp., 1971.</i>	1712–1800	7 660
PETRIK Géza, <i>Magyarország bibliographiája, VII, Pótlások, Bp., 1989.</i>	1701–1800	655 + 5 364 = 6 019
PETRIK Géza, <i>Magyarország bibliographiája, VIII, Pótlások (Nyomtatott szövegeket tartalmazó szentképek, gyászjelentések, szinlapok bibliográfiája.), Bp., 1991.</i>	1701–1800	1 326
PETRIK Géza, <i>Magyarország bibliographiája IX, Pótlások. (előkészületben)</i>	1701–1800	3 300
Összesen	1473–1800	35 935

2. táblázat. *Szerzői régi magyarországi nyomtatványok*

SZABÓ Károly és HELLEBRANT Árpád, <i>Régi Magyar Könyvtár, III, Bp., 1896–1898.</i>	1480–1711	4 805
SZABÓ Károly és HELLEBRANT Árpád, <i>Régi Magyar Könyvtár, III, Pótlások, kiegészítések, javítások, Bp., 1990–1996.</i>	1480–1711	2 887
<i>Régi Magyar Könyvtár, III/XVIII. század, I–II, Bp., 2005, 2007.</i>	1712–1800	3 931
Összesen	1480–1800	11 623

Nyelvi, területi és szerzői hungarikumok mindösszesen	1473–1800	47 558
---	-----------	---------------

Az OSZK Könyv- és Művelődéstörténeti Osztályának fő feladata az 1. táblázatban összefoglalt régi nyomtatványok bibliografizálása, azaz

- a *Régi Magyarországi Nyomtatványok* (RMNy) retrospektív bibliográfia kiadása a kezdetektől 1700-ig Szabó Károly *Régi Magyar Könyvtára* I. és II. kötetének anyaga és az annak megjelenése óta folyó könyvtörténeti és bibliográfiai kutatások alapján;
- 1701 és 1800 között Petrik Géza bibliográfiájának a kiegészítése a korábban még le nem írt, *újabb* nyelvi és területi hungarikumok felkutatásával és a *Petrik IX. Pótlások* kötetben

való publikálásával. E területen a cél évtizedek óta az, hogy a 18. század vonatkozásában is elérjük azt a 97-98%-os teljességet, amelynek alapján el lehet kezdeni az igényes, RMNy színvonalú 18. századi bibliográfia szerkesztését.

Az 1701 előtti korszakra vonatkozóan már jó ideje ez az arány. Ez teszi lehetővé az egyes nyomtatványok részletes leírását közreadó RMNy-kötetek folyamatos publikálását. Az 1971 óta megjelenő RMNy-kötetek kronologikus rendben haladva mutatják be a példányból ismert, valamint a megalapozottan és megbízható források alapján bizonyíthatóan feltételezhető kiadványokat. Ez utóbbiak száma elég magas: mintegy egyötödét teszi ki a teljes bibliográfiának.

Az eddig megjelent négy RMNy-kötetben – a kezdetektől 1670-ig – **3697** tétel szerepel. Az 1670 utáni harminc év könyvtermését két kötetben (1671–1685 és 1686–1700) tárgyaló RMNy utolsó sorszámra megközelíti várakozásaink szerint majd a **6000**-et. Ugyanakkor az egyes kötetek végén *Appendix*-ben cáfoljuk a szakirodalomban alaptalanul feltételezett, továbbá tévesen meghatározott nyomtatványokat. Ezek száma eddig: **271**. Összehasonlításképpen a retrospektív bibliográfia alapját képező RMK I–II-ben 1700-ig összesen **3669** tétel található.

Az RMNy és a hozzákapcsolódó bibliográfiai és könyvtörténeti kutatás **igazi alapkutatás**. Célja egy-egy adott kiadvány formai és tartalmi jellemzőinek részletes feltárása a szerzőjére, a mű tartalmára, esetleges eredeti szövegére vonatkozó filológiai ismereteknek, a nyomtatás adatainak és a kiadás körülményeinek a bemutatásával. Ehhez jön még hozzá a kutatási eredmények összefoglalása is. A kapcsolódó tételek felsorolása, illetve a példány- és példányteljesség-adatok zárják a leírást. *Ez utóbbi adatok azok, amelyek alapján az antikváriusok, de bárki más is jól tud tájékozódni a régi nyomtatvány ritkaságáról.*

Közöljük továbbá a példányból ismeretes dokumentumok címlapfotóit, és azt a tíz mutatót, amely az egyes kötetekben bemutatott kiadványok különböző szempontok szerinti áttekintését célozza. Dehát ezek az RMNy-használók számára valószínűleg mind ismert tények.

Most inkább azért volt érdekes sommásan felidézni őket, hogy mindenki számára világossá váljék, hogy bibliográfiánk mindezekkel *alapot kíván nyújtani* a további kutatás számára.

Az előttünk álló két kötet leírásait is a Borsa Gedeon és az első kötet szerzői által kimunkált elvek további következetes megvalósításával készítjük, jótányit sem engedve abból az igényességből, amelyet a bibliográfia bel- és külföldi használói egyaránt elismernek. Jelenleg két teljes munkaidős és két részmunkaidős kutató végzi ezt a munkát.

Szívesen jobban a munkánk szolgálatába állítanánk a számítógépes technológia vívmányait is, ám 2015 novembere óta az MNB-honlap (mnb.oszk.hu) az Arcanum által működtetett részek meghibásodása miatt használhatatlanná vált. Hogyan is álmodozhatnánk akkor további fejlesztésekről? Pl. csak arról a nagyon egyszerű megoldásról, hogy a digitalizált retrospektív nemzeti bibliográfiában az előforduló, már digitalizált szakirodalmi hivatkozások vagy az egyes példányok digitalizált másolata egy kattintással elérhető lehessen; a betűtípusok alakfelismeréséről nem is beszélve. Milyen jó lenne ilyen elemekkel korszerűvé, és ezáltal még hatékonyabbá tenni az eddigi jól bevált elvek alapján végzett bibliográfiai feltárást!

Borsa Gedeon egyik tanítását kell idéznem, aki a bibliográfia-írás elvei kapcsán a következők írta: „Csakis reálisan megvalósítható célokat érdemes kitűzni minden egyes résznél, különben a túlzott igényesség fékezőjévé válhat a munkálatoknak, de még nagyobb a veszélye annak, hogy akár zátonyra is juttathatja az egész vállalkozást.”¹

¹ BORSA Gedeon, *Az 1801 előtti retrospektív magyar nemzeti bibliográfia a harmadik évezred küszöbén = Fejezetek 17. századi nyomdászatunkból*, szerk. P. VÁSÁRHELYI Judit, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, Osiris Kiadó, 2001 (Libri de libris), 144.

Ilyen reális cél pl. a szövegvariánsok felismerése, amelynek az RMNy-bibliográfia a kezdetektől fogva fokozott figyelmet szentel, és amellyel kapcsolatban Borda Lajosnak is voltak megjegyzései.

A szövegvariánsok meghatározása az RMNy szerint a következő: „Variánsnak minősül az egyazon kiadásból származó, de valamilyen okból részben megváltoztatott szedésű nyomtatvány. A különböző évekből származó variánsok külön tételben találhatók. Figyelmen kívül maradtak azonban azok az eltérések, amelyek a sajtóhibák kiigazításából eredtek.”² Ennek értelmében pl. a *Vizsolyi biblia* véglegestől eltérő szedésű változatát, amelynek töredékét éppen az OSZK őrzi, külön számon tartja nyilván az RMNy (RMNy 635 és 652).

Borda Lajos vitaindítójában a Pethe-biblia (Utrecht, 1794) 45 lehetséges változatát is említi, amelyekre maga a kiadó, Pethe Ferenc hívta fel a „Biblia-szeretők” figyelmét az általa kiadott első magyar nyelvű gazdasági lap, a *Vizsgálódó Magyar Gazda* 1796. decemberi számának³ végén. Valójában nem szedésváltozatról van szó ebben az esetben, hanem a *Károli-biblia* két homloktáblával és térképekkel különböző papíron kiadott és különböző áron kapható variánsairól. Az RMNy-színvonalú, majdani Petrik-tétel valószínűleg az ideális, legteljesebb változatot fogja részletesen ismertetni. Példánykimutatásában fogja rögzíteni azt, hogy melyik példány milyen térképet, illetve homloktáblát tartalmaz.

Továbbra sem véljük reális célnak azt, hogy nemzeti bibliográfiai kutatásaink kiterjedjenek a vitairatban említett *kiadói kötési variánsokra*, a *papír minőségére* vagy a *vízjelekre* is. Biztos, hogy nagy késleltetést okozna ezek minőségi érvényesítése munkánkban. Kikutatásukra kinek-kinek sajátmagának kell megkeresni a lehetőséget, először is megtalálni vagy kinevelni a megfelelő szakembergárdát etc., etc.

Ugyanakkor amennyiben egy nyomtatvánnyal kapcsolatosan a szakirodalom már foglalkozott a papírral vagy a vízjelekkel, az eredményeket az RMNy-tétel összegzi. Így természetes, hogy az 1477-ben nyomtatott *Confessionale* őnyomtatvány magyarországi megjelenését éppen a papír vízjelére alapozó Fitz József érvelését részletesen ismertette a róla szóló tétel (RMNy 3). Vagy a most készülő RMNy-kötetben kerül sorra az a három imádságoskönyv, amely Veresegyházi Szenteyel Mihály kolozsvári nyomdájában 1673-ban jelent meg. (*Pósházi János Sibelius imádságainak fordítása* = RMK I 1551; Técsi Joó Miklós, *Lilium humilitatis* = RMK I 1553; Szathmárnémeti Mihály, *Mennyei tárház kulcsa* = RMK I 1149). Ezek egy-egy példánya azonos kolligátum kötetben őrződött meg, amely ma az Akadémiai Könyvtárban van (RM I 8° 57/koll. 3.) Fazakas Gergely e kötet ismertetése kapcsán jegyzi meg, hogy „különösen izgalmas lenne egy, a kiadói, a forgalmazói és a felhasználói szándékot, valamint a lehetséges kötethasználato(ka)t egyszerre vizsgáló, szisztematikus kolligátumtörténeti kutatás, a *Lilium* mellett más imádságos- és elmélkedő könyvekre is kiterjesztve.”⁴ De ő ezt a kutatást nem az RMNy-től várja!

Ilyen és ehhez hasonló érdekes kutatások mind elvégezhetőek az RMNy eredményei alapján, de **nem** annak keretében.

Maga Borsa Gedeon két jelentős alapkutatást indított el annak érdekében, hogy a retrospektív bibliográfia szilárd alapokon állhasson: ez pedig a betűtípus kutatás és a *Régi Magyarországi Szerzők* (RMSz) névjegyzék elveinek kimunkálása és gyakorlati megvalósítása. Minekünk ezen a téren kellett és kell eljutnunk a teljesség felé, vagyis egészen 1800-ig folytatni mindkét területen az eddigi kutatást.

² *Régi Magyarországi Nyomtatványok 1473–1600*, szerk. Borsa Gedeon, Bp., Akadémiai Kiadó, 1971, 32.

³ Bécs, *Gazdaságbeli Magyar Társaság*, 1796. – Országos Széchényi Könyvtár, jelzete: H 26.819. *A Gazdaságot tzelozo ujság* folytatása.

⁴ FAZAKAS Gergely Tamás, *Siralmas imádság és nemzeti önszemlélet: a lamentációs és penitenciás sírás a 17. század második felének magyar református imádságoskönyveiben*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012, 294.

1700-ig elkészült, és így teljessé vált tudásunk a történelmi Magyarország területén működött nyomdák betű- és díszkészletéről.⁵ V. Ecsedy Juditnak, a hazai tipográfiai kutatások fő szakértőjének a vezetésével az elmúlt évtizedekben OTKA- és NKFI-projektek sorozata célozta meg ugyanennek a kutatásnak a 18. századra való kiteljesítését.⁶ Így annak eldöntése, hogy egy nyomtatvány hazai-e vagy sem, a 18. század vonatkozásában sem lesz belátható időn belül lehetetlen.

S éppen a betűtípus-kutatás eredményeinek köszönhető, hogy **nem** a nemzeti bibliográfia keretein belül, hanem magánvállalkozásban, éppen Borda Lajos kiadásában jelent meg V. ECSEDY Judit, *Titkos nyomdahelyű régi magyar könyvek 1539–1800* (Bp., Borda Antikvárium, 1996.) című értékes összeállítása. Ehhez csatlakozott német nyelven a koholt németországi nyomdahellyel kiadott régi hazai nyomtatványaink bibliográfiája: *Alte ungarische Bücher mit falschen deutschen Druckorten 1561–1800*, Bp., 1999 – ugyancsak a Borda Antikvárium kiadásában. Hasonló kutatások támogatása az antikváriusok részéről nagyon dicséretes, hálások is vagyunk érte.

A Borsa Gedeon által kezdeményezett másik háttérkutatás: az RMSz, amely a szerzői hungarikumok feltárása szempontjából elengedhetetlen segédeszköz. Wix Györgyné áldozatos munkájának köszönhetően már kézbevezető, sőt a CERL adatbázisában is megtalálható az 1701 előtt tevékenykedett hazai szerzők névjegyzéke. Most Deák Eszter szerkeszti a 18. századi RMSz kötetet.

Ezzel már át is tértünk az RMK III. kategóriába tartozó nyomtatványok bibliográfiájára, amely – miként azt az 2. táblázat is mutatja – a retrospektív nemzeti bibliográfia szerves része. E téren a Dörnyei Sándor által szerkesztett *Pótlások 2887* eddig az RMK III-ban le nem írt tételt adott közre 1711-ig. Dörnyei Sándor és Szávuly Mária számba vette a 18. századi RMK III-akat is: két korszakra osztva a századot: 1712 és 1760 között, illetve 1761 és 1800 között összesen **3931** tételt írtak le ebben a bibliográfiai alapvetésben.

Borda Lajos azt javasolja, hogy az RMNy-ben szerepeljenek Laskai Osvát és Temesvári Pelbárt szórványosan magyar szavakat tartalmazó művei. Ezek eddig sem maradtak ki a nemzeti bibliográfiából, hanem a két jeles ferences szerző többi művével együtt az RMK III-ban foglalnak helyet.

Az RMNy első kötetének megjelenése, 1971 óta valóban árnyaltabbá vált annak eldöntése, hogy milyen szövegmenyiség kell ahhoz, hogy egy nyomtatvány *nyelvi* hungarikum legyen, és bekerüljön az RMNy-be.⁷ A meghatározás szerint a 16. század közepéig már a szövegben szórványosan előforduló szavak, kifejezések elegendőek ehhez a személy- és földrajzi nevek kivételével. Az RMNy *Pótlásainak* közreadásakor tehát gondolni fogunk Borda Lajos felvetésére!

Szilády Áron példás részletességgel már korábban feltárta a Temesvári *Rosarium*ának második könyvében szereplő magyar szavakat.⁸ Ezek kevés kivételtől eltekintve főleg állatnevek – abból adódóan, hogy a prédikátorok nagy előszeretettel emlegették az állatmeséket példázatokként hallgatóiknak, és időnként megnevezték magyarul is őket. Pl.: *evet, fajd, ökörszem, patkány, víza*, de említi a következő szavakat is: *fánk, fassang, gomba, hársfa* etc.

Hasonló észrevételek figyelembe vételére a jövőben is készek vagyunk.

P. VÁSÁRHELYI JUDIT

⁵ *Hungaria typographica 1473–1700*, I–II/1–2, Budapest, Balassi, Országos Széchényi Könyvtár, 2004–2014.

⁶ OTKA K 68257: *18. századi magyar vonatkozású nyomtatott és illusztrált könyvek feltárása (1701–1750)* és NKFI K 104231: *Nyomtatott és illusztrált magyarországi és magyar vonatkozású könyvek tipográfiai feltárása a 18. század második felében (1751–1780)*.

⁷ Borsa Gedeon, *A régi nyomtatott dokumentumok magyar vonatkozásai* = Uő, Könyvtörténeti írárok, IV. Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 2000, 86.

⁸ SZILÁDY Áron, *Temesvári Pelbárt élete és munkái*, Bp., Franklin, 1880, 67–73.